# O'ZBEKISTONDA AYOLLAR HUQUQLARINING KONSTITUTSIYAVIY KAFOLATLARI VA GENDER TENGLIGINI TA'MINLASH MEXANIZMLARI

Muallif: **Shinbatirova Araylim**
Qoraqalpoq davlat universiteti, Yurisprudensiya fakulteti, 1-kurs, 108-guruh talabasi
Qoraqalpog'iston Respublikasi
**DOI:**https://doi.org/10.5281/zenodo.24284054

**Annotatsiya**

Ushbu tezisda O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlar huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlari, gender tengligini ta'minlashning huquqiy va tashkiliy mexanizmlari hamda jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Xotin-qizlarning ta'lim olish, mehnat qilish, davlat va jamiyat boshqaruvida ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirishning ahamiyati yoritiladi. Muallif tomonidan gender tengligi va huquqiy madaniyat asoslarini maktabgacha yoshdan boshlab shakllantirishga qaratilgan «Huquqiy madaniyatning ilk qadamlari» nomli amaliy tashabbus taklif etiladi.

**Kalit so'zlar:** gender tengligi, xotin-qizlar huquqlari, Konstitutsiya, huquqiy madaniyat, huquqiy ong, teng imkoniyatlar, maktabgacha ta'lim, Qoraqalpog'iston Respublikasi.

## Kirish

Inson huquq va erkinliklarini ta'minlash demokratik huquqiy davlatning asosiy vazifalaridan biridir. Jamiyat taraqqiyoti, avvalo, har bir insonning jinsi, millati, ijtimoiy kelib chiqishi va boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun teng imkoniyatlar yaratilishiga bog'liq.

Gender tengligi faqat ayollar va erkaklarning qonun oldida tengligini e'lon qilish bilan cheklanmaydi. U ta'lim, iqtisodiyot, mehnat, siyosat, ilm-fan va ijtimoiy hayotda teng imkoniyatlarni yaratish, mavjud to'siqlarni kamaytirish hamda huquqlarni amalda ta'minlashni ham nazarda tutadi.

O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish bo'yicha muhim huquqiy asoslar shakllangan. Biroq qonunlarda belgilangan kafolatlarning hayotda to'liq namoyon bo'lishi uchun aholining huquqiy savodxonligini oshirish, huquqlarni himoya qilish mexanizmlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va gender tengligiga nisbatan ijobiy ijtimoiy munosabatni shakllantirish zarur.

Mazkur ishning maqsadi O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlarining konstitutsiyaviy asoslarini tahlil qilish hamda gender tengligini mustahkamlashga qaratilgan amaliy taklif ishlab chiqishdan iborat.

### 1. Xotin-qizlar huquqlarining konstitutsiyaviy va qonunchilik asoslari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasida xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi belgilangan. Shuningdek, davlat ularning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda hamda jamiyat hayotining boshqa sohalarida teng huquq va imkoniyatlarini ta'minlashi mustahkamlangan [1].

Ushbu konstitutsiyaviy qoida gender tengligini ta'minlashning asosiy huquqiy poydevori hisoblanadi. Uning mazmuni ayollarga faqat huquq berish emas, balki ushbu huquqlardan amalda foydalanish uchun zarur sharoit yaratish majburiyatini ham anglatadi.

2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan O'RQ-562-sonli «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida»gi Qonun ushbu yo'nalishdagi muhim huquqiy hujjatlardan



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

biridir. Qonunda ta'lim, mehnat, sog'liqni saqlash, ijtimoiy hayot va davlat boshqaruvida teng imkoniyatlarni ta'minlashga oid qoidalar belgilangan [2].

Shuningdek, 2019-yil 2-sentabrdagi O'RQ-561-sonli «Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida»gi Qonun xotin-qizlarni himoya qilishning huquqiy mexanizmlarini belgilaydi. Unda jabrlanuvchilarning vakolatli organlarga murojaat qilish, tegishli yordam olish va himoya orderi so'rash kabi huquqlari nazarda tutilgan [3].

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi SQ-297-IV-sonli qarori bilan 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi tasdiqlangan. Strategiyada ta'lim, davlat boshqaruvi, mehnat va boshqa sohalarda xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng imkoniyatlarni kengaytirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [4].

Demak, O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash uchun zarur huquqiy asoslar mavjud. Endigi muhim vazifalardan biri ushbu normalarning mazmunini aholiga tushunarli yetkazish va ularning amaliy ijrosini kuchaytirishdir.

**2. Gender tengligini ta'minlashda huquqiy madaniyatning ahamiyati**

Huquqiy madaniyat insonning o'z huquq va majburiyatlarini bilishi, qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi hamda zarur vaziyatlarda huquqiy himoya vositalaridan foydalana olishini anglatadi.

Xotin-qizlarning o'z huquqlarini bilishi ta'lim olish, kasb tanlash, mehnat faoliyatini amalga oshirish va jamiyat boshqaruvida ishtirok etish imkoniyatlaridan ongli foydalanishiga yordam beradi. Shu bilan birga, gender tengligi faqat ayollarning huquqiy savodxonligiga bog'liq emas. Erkaklar va o'g'il bolalarda ham tenglik, o'zaro hurmat va kamsitishga murosasiz munosabatni shakllantirish muhimdir.

Amaliyotda huquqiy kafolatlarning mavjudligi bilan ulardan foydalanish imkoniyati o'rtasida farq bo'lishi mumkin. Masalan, inson o'z huquqini bilmasa yoki qayerga murojaat qilishni tushunmasa, qonunda belgilangan himoya mexanizmlaridan foydalanishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Shu sababli huquqiy ta'limni faqat maktab yoki oliy ta'lim bosqichida boshlash bilan cheklamaslik lozim. Huquqiy madaniyatning dastlabki elementlarini bolaning yoshiga mos ravishda erta bolalik davridan shakllantirish kelajakda huquqlarni hurmat qiladigan, adolatni qadrlaydigan va o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan avlodni tarbiyalashga xizmat qilishi mumkin.

**3. Huquqiy madaniyatni maktabgacha yoshdan shakllantirish zarurati**

Mening fikrimcha, huquqiy madaniyat va gender tengligi asoslarini shakllantirishni 3–6 yosh davridan boshlash maqsadga muvofiq. Bu yoshdagi bolalarga qonun moddalarini yodlatish yoki murakkab huquqiy tushunchalarni o'rgatish nazarda tutilmaydi. Aksincha, ularning kundalik hayotida uchraydigan sodda vaziyatlar orqali tenglik, adolat, hurmat, shaxsiy chegara va yordam so'rash tushunchalarini anglatish taklif etiladi.

Bunday yondashuv xalqaro huquqiy hujjatlarning mazmuniga ham mos keladi. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida bolalarni kamsitmaslik, ularning eng yaxshi manfaatlarini ustuvor hisobga olish, fikrini bildirish huquqini hurmat qilish va ta'lim orqali inson huquqlariga hurmatni shakllantirish belgilangan [5]. Xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiyaning 10-moddasida ta'lim sohasida teng imkoniyatlarni ta'minlash, jumladan maktabgacha ta'lim bosqichida ham kamsitishning oldini olish zarurligi qayd etilgan [6].

Bola rivojlanishiga oid ilmiy manbalarda ham erta yoshdagi ijtimoiy munosabatlar, kattalar bilan muloqot va o'zaro javob qaytarishga asoslangan tajribalar bolaning ijtimoiy hamda kognitiv ko'nikmalari shakllanishida muhim o'rin tutishi ta'kidlanadi [7]. Bu manbalar huquqiy ta'lim aynan 3–6 yoshda eng



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

samarali bo‘lishini bevosita isbotlamaydi, biroq mazkur yoshda yoshga mos tarbiyaviy yondashuvlarni qo‘llash uchun ilmiy asos beradi.

Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida gender tengligi va huquqiy madaniyatga oid sodda tarbiyaviy mashg‘ulotlarni joriy etish istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

**4. Mualliflik taklifi: «Huquqiy madaniyatning ilk qadamlari» loyihasi**

Tadqiqot doirasida «Huquqiy madaniyatning ilk qadamlari» nomli amaliy loyihani taklif qilaman. Loyihaning asosiy maqsadi 3–6 yoshdagi bolalarda tenglik, adolat, o‘zaro hurmat va shaxsiy huquqlarga oid dastlabki tushunchalarni yosh xususiyatlariga mos usullar orqali shakllantirishdan iborat.

Loyiha quyidagi besh yo‘nalishni qamrab oladi:

1. «Biz hammamiz tengmiz». Qizlar va o‘g‘il bolalar o‘yinlarda, mashg‘ulotlarda va jamoaviy faoliyatda teng ishtirok etishi mumkinligini tushuntirish.

2. «Har bir fikr muhim». Bolalarga o‘z fikrini bildirish, boshqalarni tinglash va turli fikrlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rgatish.

3. «Adolat nima?». Kundalik hayotdagi sodda misollar orqali adolatli munosabat va kamsitish o‘rtasidagi farqni tushuntirish.

4. «Mening shaxsiy chegaram». Bolalarda shaxsiy hududni hurmat qilish, o‘ziga yoqmagan vaziyat haqida ishonchli kattaga ayta olish ko‘nikmalarini shakllantirish.

5. «Men yordam so‘rashim mumkin». Qiyin yoki tushunarsiz vaziyatlarda ota-ona, tarbiyachi yoki boshqa ishonchli kattalarga murojaat qilish mumkinligini anglatish.

Mashg‘ulotlarni ertaklar, rolli o‘yinlar, rasmlar, kichik guruhli topshiriqlar va savol-javoblar orqali tashkil etish mumkin. Bunda bolalarga jinsiga qarab vazifalar yoki imkoniyatlarni cheklashga yo‘l qo‘yilmasligi lozim.

Loyihani amalga oshirish uchun quyidagi bosqichlar taklif etiladi:

— Birinchi bosqich: maktabgacha ta’lim pedagoglari, huquqshunoslar va bolalar psixologlari ishtirokida yoshga mos metodik materiallar ishlab chiqish.

— Ikkinchi bosqich: Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi tanlangan maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tajriba-sinov mashg‘ulotlarini tashkil etish.

— Uchinchi bosqich: mashg‘ulotlardan oldin va keyin bolalarning tenglik, adolat, o‘zaro hurmat va yordam so‘rashga oid tushunchalarini sodda vaziyatli topshiriqlar orqali baholash.

— To‘rtinchi bosqich: tarbiyachilar va ota-onalarning fikrlarini o‘rganish, natijalarni tahlil qilish va metodikani takomillashtirish.

— Beshinchi bosqich: ijobiy natijalar tasdiqlangan taqdirda loyihani boshqa hududlarda ham qo‘llash imkoniyatini ko‘rib chiqish.

Loyihani amalga oshirishda bolaning manfaatlari va xavfsizligi ustuvor bo‘lishi shart. Mashg‘ulotlar bolaga bosim o‘tkazmasdan, uning yoshiga mos tarzda o‘tkazilishi, shaxsiy ma’lumotlar himoya qilinishi hamda zarur hollarda ota-onalar yoki qonuniy vakillarning roziligi olinishi lozim.

Mazkur loyiha qonunlarda belgilangan gender tengligi tamoyillarini kundalik tarbiyaviy faoliyat bilan bog‘lashga qaratilgan amaliy taklif hisoblanadi.

**5. Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida taklifning ahamiyati**

Gender tengligini ta’minlash masalasi O‘zbekistonning barcha hududlari uchun dolzarbdir. Shu bilan birga, hududlarning ijtimoiy, madaniy va ta’limiy xususiyatlarini hisobga olgan holda amaliy dasturlar ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida taklif etilayotgan loyihani sinovdan o'tkazish hududdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari imkoniyatlarini o'rganish va yosh avlodda tenglik hamda huquqiy madaniyat tushunchalarini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Bunda o'quv materiallarini mahalliy til va madaniy muhitga moslashtirish, ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda tarbiyachilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, gender tengligi bo'yicha ta'limiy ishlar maktabgacha ta'lim bilan tugamasligi kerak. Uni maktab, oliy ta'lim muassasalari, kasbiy ta'lim tashkilotlari va mehnat jamoalarida izchil davom ettirish lozim. Ayniqsa, qizlarning ta'lim olishga, kasb tanlashga, ilm-fan bilan shug'ullanishga va kelajakda rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritishga bo'lgan intilishlarini qo'llab-quvvatlash muhimdir.

**Xulosa**

O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash bo'yicha mustahkam konstitutsiyaviy va qonunchilik asoslari yaratilgan. Biroq gender tengligiga erishish faqat huquqiy normalarni qabul qilish bilan yakunlanmaydi. Ushbu normalarning amalda ishlashi, fuqarolarning huquqiy savodxonligi, teng imkoniyatlar va huquqlarni himoya qilish mexanizmlarining samaradorligi ham muhim ahamiyatga ega.

Tahlil natijasida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Huquqiy madaniyat va gender tengligi asoslarini maktabgacha yoshdan boshlab yoshga mos shaklda shakllantirish.
2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun «Huquqiy madaniyatning ilk qadamlari» nomli metodik dastur ishlab chiqish.
3. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida qizlarning huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar va huquqiy loyihalarni kengaytirish.
4. Xotin-qizlarning ta'lim, mehnat, tadbirkorlik va davlat boshqaruvidagi ishtirokini qo'llab-quvvatlash.
5. Huquqlar buzilgan holatlarda murojaat qilish mexanizmlari haqida aholiga tushunarli va amaliy ma'lumot berish.
6. Gender tengligini ta'minlashda davlat tashkilotlari, ta'lim muassasalari, fuqarolik jamiyati va oilaning hamkorligini kuchaytirish.

Menimcha, gender tengligining mustahkam poydevori insonning bolalikdan adolat, hurmat va teng imkoniyatlar muhitida tarbiyalanishidan boshlanadi. Bugun o'z huquqlarini biladigan, boshqalarning huquqlarini hurmat qiladigan avlodni tarbiyalash ertangi jamiyatning huquqiy va demokratik rivojlanishiga xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel. 58-modda. https://lex.uz/docs/-6445145
2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O'RQ-562-sonli «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida»gi Qonuni. https://lex.uz/acts/-4494849
3. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O'RQ-561-sonli «Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida»gi Qonuni. https://lex.uz/docs/-4494709
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi SQ-297-IV-sonli qarori. «2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida». https://lex.uz/uz/acts/-5466673



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

5. United Nations. Convention on the Rights of the Child. 1989. https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text
6. United Nations. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). 1979. https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm
7. Harvard University, Center on the Developing Child. A Guide to Serve & Return and Early Childhood Development. https://developingchild.harvard.edu/resource-guides/guide-serve-and-return/



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.